КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ГЕОГРАФІЯ ТА ТУРИЗМ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

заснований у 2007 р.

Випуск 67

КИЇВ – 2022

УДК 338.483(082)
ББК 65.433я43
Г35

ISSN 2308-135X

Географія та туризм: науковий журнал /ред. кол.: Запотоцький С.П. (гол. ред.) та ін. – К.: Альфа-ПІК, 2022. – Вип. 67 – 56 с.

Науковий журнал висвітлює актуальні питання теорії та практики туризму, країнознавчих досліджень, проблем регіонального розвитку, теорії та практики природничої географії.

Для фахівців сфери туризму, наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів.

Головний редактор: *Запотоцький Сергій Петрович*, доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

Заступник головного редактора: *Любіцева Ольга Олександрівна*, доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

Відповідальний секретар: *Сировець Сергій Юрійович,* кандидат географічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

Члени редколегії*: Антоненко Володимир Степанович,* доктор географічних наук, професор, Київський університет культури, м. Київ, Україна. *Антонюк Наталія Володимирівна,* доктор історичних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна. *Бабушко Світлана Ростиславівна,* доктор педагогічних наук, доцент, Національний університет фізичного виховання і спорту України, м. Київ. *Бучко Жанна Іванівна*, кандидат географічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна. *Гукалова Ірина Володимирівна*, доктор географічних наук, провідний науковий співробітник, Інститут географії НАН України, м. Київ, Україна. *Дністрянський Мирослав Степанович*, доктор географічних наук**,** професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна. *Зеленська Любов Іванівна,* доктор педагогічних наук, професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, Україна. *Колотуха Олександр Васильович,* доктор географічних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, м.Кропивницький, Україна. *Кристев Віліян,* кандидат географічних наук, доцент, Економічний університет, м. Варна, Болгарія. *Мальська Марта Пилипівна*, доктор економічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна. *Михайленко Валерій Петрович,* кандидат хімічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Плахотнік Ольга Василівна,* доктор педагогічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Поляк Ольга Вікторівна,* кандидат педагогічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Рудковський Олександр Володимирович,* доктор економічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Самойленко Віктор Миколайович,* доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Сарменто Жоао,* кандидат географічних наук, доцент, Університет Міньйо, м. Брага, Португалія. *Сніжко Сергій Іванович,* доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Сокол Тетяна Георгіївна,* кандидат педагогічних наук, доцент, Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна. *Стебельський Ігор*, доктор географічних наук, професор, Віндзорський університет, м. Віндзор, Канада. *Ткач Олег Іванович,* доктор політичних наук, кандидат історичних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Уварова Ганна Шевкетівна,* кандидат педагогічних наук, доцент, Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна. *Хільчевський Валентин Кирилович,* доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Чепурда Лариса Михайлівна*, доктор економічних наук, професор, Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, Україна. *Яворська Вікторія Володимирівна*, доктор географічних наук, професор, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, м. Одеса, Україна.

АДРЕСА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ: м. Київ, МСП-680, проспект Глушкова, 2-а. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, географічний факультет, кафедра країнознавства та туризму, тел. 521-32-49.

Зареєстровано Міністерством юстиції України. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ 23969-13809 ПР від 11.05.2019.

Наукове фахове видання України, географія. Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 р., № 886.

Рекомендовано до друку Вченою радою географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка 19 серпня 2022 р., протокол №1.

Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат та інших відомостей.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2022

ЗМІСТ

І. ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ

Долинська О.О. ЗАМКОВИЙ ТУРИЗМ В ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ 3

Джаман В.О., Джаман Я.В. ПОЛІЕТНІЧНІ ЧЕРНІВЦІ – БАГАТОКУЛЬТУРНЕ МІСТО ЯК БАЗА РОЗВИТКУ ЕТНОТУРИЗМУ 10

Кізюн А.Г. ЕКСТРЕМАЛЬНІ ВИДИ ТУРИЗМУ У ПОВСЯКДЕННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МІСЦЕВИХ ГРОМАД 18

ІІ. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА КРАЇНОЗНАВСТВА

Смочко Н.М.,Папп В.В. ВПЛИВ ГЕОГРАФІЧНОГО ПОЛОЖЕННЯ ТА ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НА ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ МОНОСИСТЕМ 25

Abdullayeva Nuriya TERRITORIAL ORGANIZATION OF THE CONSTRUCTION MATERIALS INDUSTRY AND PROBLEMS OF MODERN DEVELOPMENT OF THE BANKING ECONOMIC REGION OF AZERBAIJAN 34

ІІІ. ПРИРОДНИЧА ГЕОГРАФІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Musayeva Matanat Aghayar CHANGE DYNAMICS OF AIR TEMPERATURE AND ATMOSPHERIC RAIN IN ALIBAY AND ZAGATALA TERRITORY OF AZERBAIJAN 40

Мельник А.А., Ячнюк М.О. ВИКОРИСТАННЯ ГІС ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ГОРИЗОНТАЛЬНИХ ЗМІЩЕНЬ РУСЛА РІЧКИ СІРЕТ 47

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ 54

LIST OF CONTENTS

I. GEOGRAPHY OF RECREATION AND TOURISM: THEORETICAL AND APPLIED ISSUES

Dolynska O.O. CASTLE TOURISM IN KHMELNYTSKYI REGION 3

Dzhaman V.O., Dzhaman Y.V. POLYETHNIC CHERNIVTSI: A MULTICULTURAL CITY AS A BASIS OF DEVELOPMENT OF ETHNIC TOURISM 10

Kiziun A.H. EXTREME TYPES OF TOURISM IN THE DAILY ACTIVITIES OF LOCAL COMMUNITIES 18

II. CURRENT PROBLEMS OF SOCIAL GEOGRAPHY AND COUNTRY STUDIES

Smochko N.M., Papp V.V. INFLUENCE OF GEOGRAPHICAL LOCATION AND NATURAL RESOURCE POTENTIAL ON THE FORMATION OF SOCIO-GEOGRAPHIC MONOSYSTEMS 25

Nuriya Abdullayeva TERRITORIAL ORGANIZATION OF THE CONSTRUCTION MATERIALS INDUSTRY AND PROBLEMS OF MODERN DEVELOPMENT OF THE BANKING ECONOMIC REGION OF AZERBAIJAN 34

III. NATURAL GEOGRAPHY: THEORY AND PRACTICE

Musayeva Matanat Aghayar CHANGE DYNAMICS OF AIR TEMPERATURE AND ATMOSPHERIC RAIN IN ALIBAY AND ZAGATALA TERRITORY OF AZERBAIJAN 40

Melnik A., Yachniuk M. USE OF GIS IN RESEARCH OF HORIZONTAL DISPLACEMENTS OF THE SIRET RIVER 47

INFORMATION ABOUT AUTHORS 54

УДК 911.3:30/33 (477.8) *https://doi.org/10.17721/2308-135X.2022.67.25-33*

Смочко Наталія Михайлівна,
доктор географічних наук, доцент
Мукачівський державний університет, м. Мукачево, Україна,
e-mail: natasmochko@gmail.com, http://orcid.org/0000-0002-2440-5737

Папп Василь Васильович,
доктор економічних наук, професор
Мукачівський державний університет, м. Мукачево, Україна,
e-mail: pappww@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-3749-7623

ВПЛИВ ГЕОГРАФІЧНОГО ПОЛОЖЕННЯ ТА ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НА ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ МОНОСИСТЕМ

Метою даної роботи є аналіз впливу географічного положення та природно-ресурсного потенціалу на формування видів суспільно-географічних моносистем Карпатського регіону.

Методика. В дослідженні використані загальнонаукові методи, зокрема аналіз, науковий синтез, аналітичний метод, методи порівняння та узагальнення. Застосувавши коефіцієнт відкритості економіки регіону здійснено оцінку рівня впливу державних кордонів на залучення Карпатського регіону до міжрегіональних економічних зв'язків.

Наукова новизна. В статті проаналізовано географічне положення Карпатського регіону з позицій оцінки його як ресурсу здатного активізувати внутрішні (ендогенні) та зовнішні (екзогенні) чинники та природно-ресурсний потенціал як детермінанти монорозвитку суспільно-географічних систем Карпатського регіону. Аналіз динаміки коефіцієнту відкритості економіки областей Карпатського регіону України та їх рівень імпортозалежності, показав на значний вплив прикордонного розташування на інтенсивність залучення регіону до міжрегіонального співробітництва, яке дає змогу вирішити конкретні економічні та соціальні питання безпосередньо для прикордонних областей. Проте, незважаючи на таку відкритість економік областей Карпатського регіону, вони є доволі імпортозалежні. Зазначимо, що відкритість економік областей Карпатського регіону визначає екзогенність моносистемного розвитку суспільно-географічних систем локального рівня. Доведено, що на екзогенність локальних моносистем суттєво впливає і транскордонне положення Карпатського регіону. Наявні в регіоні пункти пропуску формуються як моноцентри екзогенного типу з яскраво вираженою функцією міжнародної співпраці. Таким чином, географічне положення є фактором-детермінантом формування видів моносистем за джерелом їх розвитку.

Практичне значення. Результати даного дослідження сприяють глибшому суспільно-географічному розумінню процесів монорозвитку суспільно-географічних систем, їх генезису, особливостей їх протікання та дають можливість моделювати їх перспективний розвиток, досягати очікуваних результатів внаслідок довготривалої трансформації. Вони можуть бути використані для подальшого дослідження моносистем різного ієрархічного рівня, а також для розробки практичних рекомендацій та програм розвитку окремих монотериторій.

Ключові слова: територіальна система монорозвитку, монотериторія, географічне положення, природно-ресурсний потенціал, екзогенний та ендогенний розвиток.

UDC 911.3:30/33(477.8) *https://doi.org/10.17721/2308-135X.2022.67.25-33*

Smochko Nataliia,
Doktor of Geographical Sciences, Associate Professor
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine,
e-mail: natasmochko@gmail.com, http://orcid.org/0000-0002-2440-5737

Papp Vasyl, Doctor of Economic Sciences, Professor
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine, e-mail:
pappww@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-3749-7623

INFLUENCE OF GEOGRAPHICAL LOCATION AND NATURAL RESOURCE POTENTIAL ON THE FORMATION OF SOCIO-GEOGRAPHIC MONOSYSTEMS

The purpose of this article is to analyze the influence of geographical location and natural resource potential on the formation of socio-geographical monosystems types in the Carpathian region.

Method. General scientific methods, including analysis, scientific synthesis, analytical method, methods of comparison and generalization have been used. By applying the coefficient of openness of the region's economy, an assessment of the level of influence of state borders on the involvement of the Carpathian region in interregional economic ties has been made.

Scientific novelty. The article analyses the geographical position of the Carpathian region from the standpoint of evaluating it as a resource capable of activating internal (endogenous) and external (exogenous) factors and natural resource potential as determinants of the monodevelopment of socio-geographical systems in the Carpathian region. Analysis of the dynamics of the coefficient of openness of the regions' economy in the Carpathian region of Ukraine and their level of import dependence showed a significant influence of the border

location on the intensity of the region's involvement in interregional cooperation, which makes it possible to solve specific economic and social issues directly for the border regions. However, despite the openness of the economies of the regions of the Carpathian region, they are quite import-dependent. It should be noted that the openness of the economies of the regions in the Carpathian region determines the exogenity of the monosystem development of socio-geographical systems at the local level. It has been proven that the transboundary position of the Carpathian region significantly affects the exogenity of local monosystems. The checkpoints available in the region are formed as monocenters of the exogenous type with a pronounced function of international cooperation. Thus, the geographical position is a determining factor in the formation of monosystems types according to the source of their development.

Practical meaning. The results of this research contribute to a deeper socio-geographical understanding of the processes of monodevelopment of socio-geographical systems, their genesis, the peculiarities of their flow and provide an opportunity to model their prospective development, to achieve the expected results because of long-term transformation. They can be used for further research of monosystems of different hierarchical levels, as well as for the development of practical recommendations and programs for the development of individual monoterritories.

Key words: territorial system of monodevelopment, monoterritory, geographical location, natural resource potential, exogenous and endogenous development.

Постановка проблеми. Важливим напрямом у вивченні соціально-економічного розвитку регіонів є дослідження географічного положення як суспільно-географічного чиннику, який має вагоме значення. Існуюча диференціація соціально-економічного розвитку регіонів України багато в чому залежить від географічного положення, мережі транспортних шляхів, міжнародних транспортних коридорів, наявності природно-ресурсного потенціалу. Однією з найважливіших категорій суспільно-географічної науки є географічне положення, яке має різні характеристики оцінювання. Головною рисою географічного положення є його позиціонування тобто відношення певного об'єкта до інших [8, с. 340-456]. Географічне положення багатоаспектне поняття, існує низка дефініцій, які характеризують його стан. У даному дослідженні розглядаються географічне положення та природно-ресурсний потенціал Карпатського регіону з позицій оцінки його як ресурсу здатного активізувати внутрішні (ендогенні) та зовнішні (екзогенні) чинники, тобто як детермінанти монорозвитку суспільно-географічних систем Карпатського регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями обґрунтування впливу географічного положення на формування суспільно-географічних систем займалось багато відомих українських вчених географів, зокрема М. Баранський, С. Іщук, О. Любіцева, Л. Нємець, М. Паламарчук, О. Топчієв, О. Шаблій, Л. Шевчук та інші. У своїх працях кожен з цих вчених намагався удосконалити існуючі підходи до визначення географічного положення як чиннику – детермінанту розвитку суспільно-географічних систем. Зокрема, Л. Нємець, Ю. Сільченко та П. Вірченко зазначають, що географічне положення є однією із фундаментальних категорій в географічній науці. Воно являє собою просторове (у межах земної поверхні) відношення певного об'єкта (країни, міста, гірського масиву, природної територіальної системи тощо) до географічних даностей, що лежать поза ним і мають чи можуть мати на нього суттєвий вплив) [4, с. 35]. Дослідженням природно-ресурсного потенціалу регіону займалося багато українських економіко-географів – Г. Балабанов, І. Горленко, В. Нагірна, Н. Недашківська, М. Паламарчук, В. Руденко. О. Топчієв, О. Шаблій та ін. Зокрема, В. Руденко відмічає, що природно-ресурсний потенціал території характеризується сукупною продуктивністю її природних ресурсів як засобів виробництва і предметів споживання, характеристики яких виражаються в їхній споживчій вартості [6, с. 13].

Метою дослідження є аналіз впливу географічного положення та природно-ресурсного потенціалу на формування суспільно-географічних моносистем Карпатського регіону.

Виклад основного матеріалу. Всі суспільно-географічні системи можна розділити на види. Будь-яка моносистема є географічним об'єктом, який вирізняється своїми атрибутами чи специфічними ознаками, згідно з якими її можна віднести до певного виду. Отже, ми під видом суспільно-географічної системи розумітимемо одиницю в системі класифікації суспільно-географічних систем, яка формується на локальному рівні. Це, по суті, такі системи, які мають однакові ознаки, подібні монопроцеси і входить до складу вищої одиниці. Наприклад, локальні моносистеми входять в склад регіональної, регіональні – в склад національної. Якщо при розгляді моносистеми ми беремо до уваги насамперед джерело її функціонування чи рушійну силу монорозвитку, то всі моносистеми можна поділити на три види: ендогенні, екзогенні та відносно зрівноважені. За суспільною вагою на певному ієрархічному рівні всі моносистеми можна поділити на локальні, регіональні, національні. Зазначимо, що поділ на ендогенні, екзогенні та

відносно зрівноважені моносистеми в значній мірі визначається географічним положенням. Якщо локальні моносистеми є периферійними, чи знаходяться всередині регіону, то вони часто є ендогенними. Якщо вони розташовані у прикордонній смузі чи в зоні обласних центрів, то переважає ендогенність.

Карпатський регіон має дуже вигідне географічне положення. Охоплює крайню західну частину України, а саме Львівську, Івано-Франківську, Чернівецьку та Закарпатську області. Загальна площа регіону становить 56,5 тис. км^2 (9,4% загальної площі України). Зокрема площа території Львівської області становить 21,8 тис. км² (3,6% території країни), Закарпатської – 12,7 тис. км² (2,1% території країни), Івано-Франківської – 13,9 тис. км² (2,3% території країни), Чернівецької – 8,1 тис.км² (1,3% території країни) [1]. Чисельність наявного населення Карпатського регіону на 01.01.2020 р. склала 6035,6 тис. осіб (14,4% населення України).

Регіон характеризується просторовою різноманітністю та високим ступенем диференціації. Це стосується не тільки орографічних, кліматичних, ґрунтових чи інших природних умов, але і показників ресурсозабезпечення, які визначають рівень його соціально-економічного розвитку. Зокрема, це стосується таких показників як розташування населених пунктів до обласних та районних центрів, що виступають полюсами зростання, різна доступність та якість суспільних послуг, умови розвитку окремих галузей економіки, включаючи туризм із використанням культурної спадщини та природних ресурсів, конкурентоспроможність сільського господарства, а також соціальний та людський капітал. Така різноманітність є історично зумовленою, найбільш вагомими чинниками є унікальне сусідське положення. На півночі та північному сході регіон межує із Північно-західним регіоном (Волинська та Рівненська області), на сході з Подільським (Тернопільська та Львівська області), на північному заході, заході і півдні кордони Карпатського регіону співпадають з державним кордоном України загальною протяжністю 1143,5 км, у т.ч.: з Польщею – 291,4 км, Словаччиною – 98,5 км, Угорщиною – 130,0 км, Румунією – 453,6 км та Молдовою – 170,0 км.

Карпатський регіон є прикордонним регіоном, оскільки має п’ятьох закордонних сусідів першого порядку і через них ще сім сусідів другого порядку, що підсилює його значення в географічному міжнародному поділі праці та має значний вплив на господарський розвиток регіону. Державний кордон із цими європейськими країнами нині відіграє не буферну, а інтегруючу функцію, сприяючи інтенсивному обміну пасажирівантажними потоками між прикордонними регіонами цих країн.

Оцінити рівень впливу державних кордонів на залучення регіону до міжрегіональних економічних зв'язків можна за допомогою коефіцієнта відкритості економіки регіону ($К_{вр}$):

$$К_{вр} = [0,5 \cdot (ЗОТ + ЗОП + ОП)] : ВВП_{рег} \cdot 100\ \%, \quad (1)$$

де ЗОТ – зовнішній оборот товарів;

ЗОП – зовнішній оборот послуг;

ОП – оборот довгострокових іноземних інвестицій;

$ВВП_{рег}$ – валовий внутрішній продукт регіону.

Зазначимо, що за критеріями Світового банку відкритість економіки оцінюється на основі значень коефіцієнта експортної відкритості (показник частки експорту у ВВП країни) у наступній градації: більше ніж 35% частки експорту у ВВП країни – «досить відкрита економіка»; від 25 до 35% – «відкрита економіка»; від 10 до 25% – «помірковано відкрита економіка»; менше 10% – «відносно закрита економіка» [9].

При цьому, використовуючи підхід до визначення порогових значень рівня економічної безпеки України, запропонований експертами Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [2], визначимо вектор порогових значень індикатора «коефіцієнт відкритості економіки» наступним чином: нижній поріг – 25%; нижнє оптимальне – 35%; верхнє оптимальне – 45%; верхній поріг – 60%.

Звернемо увагу на те, що для аналізу розвитку економіки Карпатського регіону показник відкритості економіки потрібно використовувати в комплексі із показником, що визначає частку імпорту в обсязі споживання (Ді):

$$Д_і = І : (ВВП_{рег} + І - Е) \cdot 100\%, \quad (2)$$

де І – обсяг імпорту товарів та послуг;

Е – обсяг експорту товарів та послуг.

Зростання частки імпорту в обсязі споживання може свідчити про розширення асортименту, збільшенні пропонованих товарів (послуг), стимулюючий вплив конкуренції. Однак дуже високе значення даного показника свідчить про скорочення вітчизняного виробництва через його низьку конкурентоспроможність, про виникнення суттєвої та невиправданої залежності окремих галузей, і економіки в цілому, від імпорту.

Оскільки саме відкритість економік областей Карпатського регіону визначає екзогенність моносистемного розвитку суспільно-географічних систем локального рівня, проаналізуємо відкритість економік областей Карпатського регіону та їх рівень імпортозалежності за показниками 2010, 2015 та 2019 рр. (табл. 1.).

Динаміка коефіцієнту відкритості економіки областей Карпатського регіону України (рис. 1) показує, що серед усіх областей регіону найвищий рівень залучення до системи зовнішньоекономічних зв'язків має Закарпатська область (Квр = 88,8% у 2019 р.), а найнижчий – Чернівецька (Квр = 19,9% у 2019 р.). Цікаво, що Закарпатська область у цьому аспекті значно перевищує середньоукраїнський рівень – Квр = 65,5%.

Таблиця 1

*Значення складових коефіцієнта відкритості економіки регіону**

Показник	2010 р.	2015 р.	2019 р.
Україна			
Валовий регіональний продукт у факт. цінах, млн грн	1082569	1988544	3560596
Реальний валовий регіональний продукт, у цінах попереднього року, млн. грн	992272,2	1436855,2	3293402,3
Обсяг експорту товарів, млн дол. США	51405,2	38127,1	50054,6
Обсяг імпорту товарів, млн дол. США	60742,2	37516,4	60800,2
Обсяг експорту послуг, млн дол. США	12324,2	9736,6	15628,9
Обсяг імпорту послуг, млн дол. США	5467,2	5523,0	6942,2
Прямі іноземні інвестиції в економіку України, млн дол. США станом на 1 січня	38992,9	40725,4	44008,8
Прямі інвестиції з України в економіці країн світу, млн дол. США станом на 1 січня	5760,5	6456,2	2727,8
Карпатський регіон			
Валовий регіональний продукт у факт. цінах, млн грн	87292	188002	342034
Реальний валовий регіональний продукт, у цінах попереднього року, млн грн	73337,3	98156,3	292626,4
Обсяг експорту товарів, млн дол. США	2742,5	2782	4817,3
Обсяг імпорту товарів, млн дол. США	4142,1	2832,3	5599,3
Обсяг експорту послуг, млн дол. США	363,7	624,5	1050,9
Обсяг імпорту послуг, млн дол. США	130,8	86,1	150,5
Прямі іноземні інвестиції в економіку регіону, млн дол. США станом на 1 січня	2172,5	2526,4	2478,7
Прямі інвестиції з регіону в економіці країн світу, млн дол. США станом на 1 січня	0,7	38,1	8,8
Львівська область			
Валовий регіональний продукт у факт. цінах, млн грн	41655	94690	177243
Реальний валовий регіональний продукт, у цінах попереднього року, млн грн	38180,6	68419,8	163942,4
Обсяг експорту товарів, млн дол. США	974,3	1206,3	2202,1
Обсяг імпорту товарів, млн дол. США	2028,4	1447,9	3087,7
Обсяг експорту послуг, млн дол. США	145,7	369,7	610,2
Обсяг імпорту послуг, млн дол. США	69,9	50,2	85,7
Прямі іноземні інвестиції в економіку регіону, млн дол. США станом на 1 січня	1131,6	1197,7	1401,5
Прямі інвестиції з регіону в економіці країн світу, млн дол. США станом на 1 січня	0,7	38,1	8,8
Закарпатська область			
Валовий регіональний продукт у факт. цінах, млн грн	15299	28952	52445
Реальний валовий регіональний продукт, у цінах попереднього року, млн грн	14022,9	20919,7	48509,4
Обсяг експорту товарів, млн дол. США	1156,6	1094,4	1490,0
Обсяг імпорту товарів, млн дол. США	1348,6	1011,5	1471,2
Обсяг експорту послуг, млн дол. США	128,0	188,9	321,9
Обсяг імпорту послуг, млн дол. США	39,5	20,9	32,9
Прямі іноземні інвестиції в економіку регіону, млн дол. США станом на 1 січня	363,7	334,2	290,5
Прямі інвестиції з регіону в економіці країн світу, млн дол. США станом на 1 січня	-	**	**
Івано-Франківська область			
Валовий регіональний продукт у факт. цінах, млн грн.	20446	45854	78443
Реальний валовий регіональний продукт, у цінах попереднього року, млн грн	18740,6	33132,6	72556,5
Обсяг експорту товарів, млн дол. США	507,6	373,0	911,4
Обсяг імпорту товарів, млн дол. США	652,0	294,5	831,8
Обсяг експорту послуг, млн дол. США	76,4	45,4	71,5
Обсяг імпорту послуг, млн дол. США	20,6	13,2	27,4
Прямі іноземні інвестиції в економіку регіону, млн дол. США станом на 1 січня	615,4	925,9	737,6
Прямі інвестиції з регіону в економіці країн світу, млн дол. США станом на 1 січня	**	**	**
Чернівецька область			
Валовий регіональний продукт у факт. цінах, млн грн.	9892	18506	33903
Реальний валовий регіональний продукт, у цінах попереднього року, млн грн	9066,9	13371,8	31358,9
Обсяг експорту товарів, млн дол. США	104,0	108,3	213,8
Обсяг імпорту товарів, млн дол. США	113,1	78,4	208,6
Обсяг експорту послуг, млн дол. США	13,6	20,5	47,3

Обсяг імпорту послуг, млн дол. США	0,8	1,8	4,5
Прямі іноземні інвестиції в економіку регіону, млн дол. США станом на 1 січня	61,8	68,6	49,1
Прямі інвестиції з регіону в економіці країн світу, млн дол. США станом на 1 січня	**	**	**

** складено за [1], ** – дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації; «-» – явищ не було*

Відповідно, можемо говорити й про екзогенний вплив як детермінант екзогенності монорозвитку систем локального рівня відповідних областей.

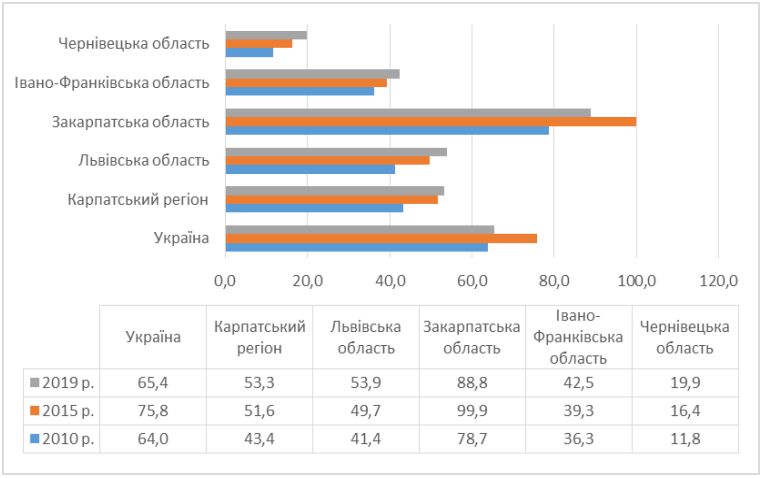

	Україна	Карпатський регіон	Львівська область	Закарпатська область	Івано-Франківська область	Чернівецька область
2019 р.	65,4	53,3	53,9	88,8	42,5	19,9
2015 р.	75,8	51,6	49,7	99,9	39,3	16,4
2010 р.	64,0	43,4	41,4	78,7	36,3	11,8

Рис. 1. Динаміка індикаторів відкритості економік областей Карпатського регіону
** побудовано на основі даних табл. 1*

Отримані дані кількісно підтверджують значний вплив прикордонного розташування на інтенсивність залучення регіону до міжрегіонального співробітництва, яке дає змогу вирішити конкретні економічні та соціальні питання безпосередньо для прикордонних областей, зокрема поступово долати нижчий рівень соціально-економічного розвитку цих периферійних територій [3]. Таке положення є найбільш унікальним з числа інших прикордонних регіонів України та надає регіону низку геоекономічних переваг у зовнішньоекономічній діяльності для прискореної інтеграції в європейські структури. Регіон є сприятливим «полігоном» для вкладання іноземних інвестицій, експортно-імпортних перевезень, туристських, культурних та інших зв'язків, для розвитку галузей, що орієнтуються на довізну сировину.

Насторожує той факт, що незважаючи на таку відкритість економік областей Карпатського регіону, вони є доволі імпортозалежні (рис. 2).

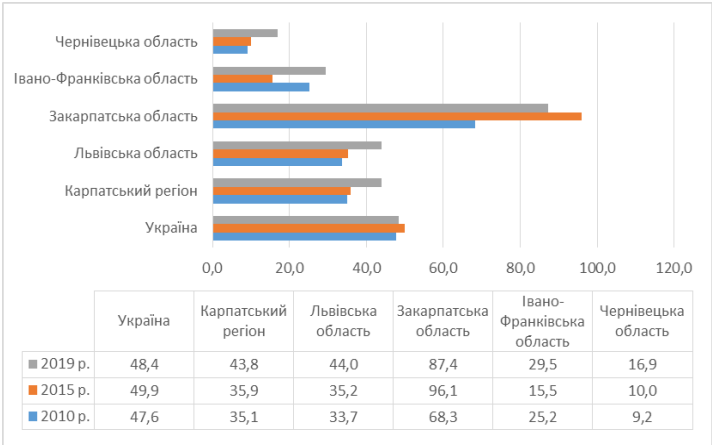

	Україна	Карпатський регіон	Львівська область	Закарпатська область	Івано-Франківська область	Чернівецька область
2019 р.	48,4	43,8	44,0	87,4	29,5	16,9
2015 р.	49,9	35,9	35,2	96,1	15,5	10,0
2010 р.	47,6	35,1	33,7	68,3	25,2	9,2

*Рис. 2. Динаміка частки імпорту в обсязі споживання Карпатського регіону**
** побудовано на основі даних табл. 2*

З поміж усіх областей найбільше вирізняється Закарпатська область, в якій частка імпорту в обсязі споживання зросла від 68,3% у 2010 р. до 87,4% у 2019 р., у то час як по Україні цей показник не перевищує 50%. Найменш імпортозалежною є економіка Чернівецької області: 9,2% у 2010 р. та 16,9% у 2019 р.

На екзогенність локальних моносистем суттєво впливає і те, що Карпатський регіон входить до складу Карпатського Єврорегіону, який є важливою транзитною ланкою на транс'європейському шляху «Схід-Захід», його називають західними «воротами» Української держави у Європейський союз. Через регіон проходять потужні нафто- і газопроводи, по яких значна частина експорту нафти і газу надходить в європейські країни, етиленопровід з Калуша в Угорщину, мережа енергосистеми «Мир». Розгалужена система трубопроводів прямо і опосередковано впливає на соціально-економічний розвиток регіону. Плату за транзит нафти і газу можна розглядати як додаткове джерело доходів для місцевих бюджетів, що доцільно використовувати для розв'язання регіональних проблем. Слушним є питання відшкодування екологічних збитків, заподіяних природі регіону трубопроводами і ЛЕП. Через територію Львівської та Закарпатської областей пролягають залізниці, що зв'язують її з сусідніми країнами: Львів – Самбір – Ужгород – Чоп, Львів – Стрий, Мукачево – Чоп. Функціонує екстенсивний міжнародний транспортний вузол на україно-угорсько-словацькому кордоні: «Чоп – Захонь – Черна над Тисау». Автомагістралі: Самбір – Турка – Ужгород, Івано-Франківськ – Яблунецький перевал – Рахів, Стрий – Ворітський перевал – Мукачево, Долина – Вишівський перевал – Міжгір'я – Хуст. Пролягають два шляхи державного значення: магістральний – Київ - Чоп і регіональний – Мукачево – Рогатин, а з метою інтерконтинентального забезпечення транзитних вантажних перевезень у напрямку Європа-Азія діє міжнародних транспортний коридор №5 (Критський), який сполучає західно- і східноєвропейські автомобільні, залізничні та річкові національні мережі. В Україні функціонує 196 пунктів пропуску, з них 43 в межах Карпатського регіону (табл. 2.).

Таблиця 2

*Пункти пропуску через державний кордон**

За категоріями поїздок		За видами транспортного сполучення						
		автомобільний	*залізничний*	*пішохідний*	*повітряний*	*морський*	*річковий*	*Поромний*
Україна								
Всього	**196**	**100**	**36**	**3**	**26**	**20**	**10**	**2**
Міжнародний	133	51	32	1	26	20	3	1
міждержавний	28	23	4	-	-	-	-	1
місцевий	35	26	-	2	-	-	7	-
Карпатський регіон								
Всього	**43**	**24**	**14**	**1**	**4**	**-**	**-**	**-**
Міжнародний	39	20	14	1	4	-	-	-
міждержавний	1	1	-	-	-	-	-	-
місцевий	3	3	-	-	-	-	-	-
Україно-польський кордон								
Всього	**9**	**6**	**3**	-	-	-	-	-
Міжнародний	9	6	3	-	-	-	-	-
міждержавний	-	-	-	-	-	-	-	-
місцевий	-	-	-	-	-	-	-	-
Українсько-словацький кордон								
Всього	**5**	**2**	**2**	**1**	-	-	-	-
Міжнародний	5	2	2	1	-	-	-	-
міждержавний	-	-	-	-	-	-	-	-
місцевий	-	-	-	-	-	-	-	-
Українсько-угорський кордон								
Всього	**7**	**5**	**2**	-	-	-	-	-
Міжнародний	7	5	2	-	-	-	-	-
міждержавний	-	-	-	-	-	-	-	-
місцевий	-	-	-	-	-	-	-	-
Українсько-румунський кордон								
Всього	**7**	**3**	**4**	-	-	-	-	-
Міжнародний	7	3	4	-	-	-	-	-
міждержавний	-	-	-	-	-	-	-	-
місцевий	-	-	-	-	-	-	-	-
Українсько-молдовський кордон								
Всього	**11**	**8**	**3**	-	-	-	-	-
Міжнародний	7	4	3	-	-	-	-	-
міждержавний	1	1	-	-	-	-	-	-
місцевий	3	3	-	-	-	-	-	-

** складено авторкою на основі [1]*

Як видно, з табл. 2. автомобільних переходів більше, ніж залізничних, проте вони відіграють меншу роль у вантажно-пасажирських перевезеннях. Крім того, діють 4 повітряні міжнародні пункти пропуску для повітряного сполучення, розташовані в міжнародному аеропорту «Ужгород» (м. Ужгород, Закарпатська область), «Чернівці» (м. Чернівці, Чернівецька область); «Івано-Франківськ» (м. Івано-Франківськ, Івано-Франківська область), «Львів» (м. Львів,

Львівська область). Наявність зазначених пунктів пропуску сприяє відвідуванню Карпатського регіону іноземними громадянами, зміцненню двосторонніх торговельно-економічних та соціально-гуманітарних відносин з країнами-сусідами. Державною програмою розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 рр., яка ухвалена Урядом України у 2016 р., передбачено здійснення заходів щодо відкриття міжнародних пунктів пропуску для автомобільного сполучення: «Уліч – Забрідь» на українсько-словацькому кордоні (Закарпатська область), «Лубня – Волосате» на українсько-польському кордоні (Закарпатська область); «Біла Криниця – Клімеуць» на українсько-румунському кордоні (Чернівецька область) та «Шепіт – Ізвоареле-Сучевей» на українсько-румунському кордоні (Чернівецька область) [5].

Також планується внесення змін та доповнень до «Угоди між Урядом України та Урядом Словацької Республіки про пункти пропуску через спільний державний кордон» стосовно запровадження пішохідного та велосипедного руху в пункті пропуску на українсько-словацькому кордоні «Ужгород – Вишнє-Німецьке» [7]. Слід зазначити, що оригінальне геополітичне розташування Карпатського регіону на перехресті міжнародних транспортних, економічних, торговельних, культурних шляхів сприяє розвиткові і подальшому поглибленню всебічного міждержавного співробітництва, відводить важливу роль регіону в інтеграції України в європейські структури, оскільки, відстані по авто- і залізничних шляхах від обласних центрів Карпатського регіону до столиць дев'яти європейських держав коротші за аналогічні відстані до Києва. Отже, є реальні можливості прискорити соціально-економічний розвиток регіону за рахунок трансформування господарського механізму спрямованого на більш ефективне використання природно-ресурсного потенціалу та функціонування соціально-виробничої інфраструктури, стимулювання залучення іноземних інвестицій, зокрема країн-сусідок. Отже, пункти пропуску такі, як Чоп та інші, формуються як моноцентри екзогенного типу з яскраво вираженою функцією міжнародної співпраці. Таким чином, географічне положення є фактором-детермінантом формування видів моносистем за джерелом їх розвитку. Як ми вже відзначили, їх може бути три види: ендогенні, екзогенні та відносно зрівноважені.

Ще одним таким детермінантом є природно-ресурсний потенціал. Територія Карпатського регіону, незважаючи на невелику територію, відзначається багатством і розмаїттям природно-ресурсного потенціалу. Він представлений усіма відомими видами ресурсів: земельними, мінеральними, рекреаційними, лісовими, водними (табл. 3.).

Таблиця 3

*Забезпечення Карпатського регіону природно-ресурсним потенціалом, %**

Регіон	Ресурси					
	мінеральні	земельні	водні	лісові	фауністичні	природні рекреаційні
Карпатський регіон	9,5	30,7	26,5	14,7	0,1	18,5
Львівська область	22,5	29,2	22,7	11,1	0,2	14,3
Івано-Франківська область	7,5	24,1	33,3	17,6	0,1	17,4
Закарпатська область	3,0	19,4	31,5	17,4	0,1	28,6
Чернівецька область	5,2	50,0	18,3	12,6	0,2	13,7

** складено авторкою на основі [1]*

Аналіз забезпечення Карпатського регіону ПРП (табл. 3.), засвідчує що він найкраще забезпечений земельними, водними та природно-рекреаційними ресурсами. Зазначимо, що освоєність ПРП Карпатського регіону можна визначити на основі обсягів використання природного капіталу. Для цього потрібно оцінити та проаналізувати безпосередні економічні ефекти від використання природних ресурсів Карпатського регіону за вартістю реалізованої продукції, робіт, послуг підприємств природоексплуатуючих видів економічної діяльності. Результати такої оцінки, проведеної на основі даних за 2019 р., відображені у табл. 4.

Таблиця 4

*Використання ПРП Карпатського регіону за показниками реалізації продукції, робіт, послуг у 2019 р., тис грн**

Сфери економічної діяльності	Області				Карпатський регіон
	Закарпатська	Івано-Франківська	Львівська	Чернівецька	
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	282213,9	6182806	8859427,2	129740,0	15454187,1
Переробна промисловість	16492669,4	38819724,6	84764058,4	5850583,3	145927035,7
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	6763577,2	23728638,8	21648155,0	7409344,8	59549715,8
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	420065,7	541256,3	1900495,7	239545,8	3101363,5
Сільське, лісове та рибне господарство	2890870,7	9321486,5	22973439,0	125409075,9	160594872,1
Разом	26849397	78593912,2	140145575,3	139038289,8	384627174,2

** складено авторкою на основі [1]*

Дані табл. 4. вказують на те, що в Карпатському регіоні найбільш освоєними є земельні та лісові ресурси. Загалом наявність ресурсної бази виступає детермінантом ендогенного розвитку. Але, часто саме такі ресурси і приваблюють іноземних інвесторів, визначаючи екзогенність розвитку моносистем.

Загальні висновки. В статті охарактеризовано географічне положення Карпатського регіону з позицій оцінки його як ресурсу здатного активізувати внутрішні (ендогенні) та зовнішні (екзогенні) тригери. Здійснено аналіз динаміки коефіцієнту відкритості економіки областей Карпатського регіону України та їх рівень імпортозалежності на основі динамічних статистичних показників. Даний аналіз показав значний вплив прикордонного розташування на інтенсивність залучення регіону до міжрегіонального співробітництва, яке дає змогу вирішити конкретні економічні та соціальні питання безпосередньо для прикордонних областей. На екзогенність локальних моносистем суттєво впливає і те, що Карпатський регіон входить до складу Карпатського Єврорегіону, який є важливою транзитною ланкою на транс'європейському шляху «Схід-Захід». Проте, незважаючи на таку відкритість економік областей Карпатського регіону, вони є доволі імпортозалежні.

Аналіз забезпечення Карпатського регіону природно-ресурсним потенціалом, засвідчує що регіон найкращі показники забезпеченості земельними, водними та природно-рекреаційними ресурсами, а най найбільш освоєними з них є земельні та лісові. Слід наголосити, що наявність ресурсної бази виступає детермінантом ендогенного розвитку регіону і зазвичай вона і приваблює іноземних інвесторів, визначаючи екзогенність розвитку територіальних моносистем різного ієрархічного рівня.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/
2. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджена наказом Мінекономіки України №60 від 02.03.2007 р. URL: me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id.
3. Міжнародні фінанси: підручник / О. І. Рогач, А. С. Філіпенко, Т. С. Шемет, Н. Д. Амалян, С. Я. Боринець; за ред. О. І. Рогача. Київ: Либідь, 2003. 784 с. 266
4. Нємець Л. М., Сільченко Ю. Ю., Вірченко П. А. Економічна і соціальна географія України. Навчальний посібник. Харків, 2014. 265 с.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2000 р. № 521 «Основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст». Офіційний вісник України. 2000. № 12. С. 112-119.
6. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. Львів: Світ, 1993. 237 с.
7. Угода між Урядом України та Урядом Словацької Республіки про пункти пропуску через спільний державний кордон від 21.02.1996 р. (зі змінами від 06.02.2015 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703_063
8. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2001. 744 с.
9. Doing Business 2017: An Opportunity for All / World Bank Group // Flagship Report. Washington: WBG, 2016. 356 p.

References:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.
2. Metodyka rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy, zatverdzhena nakazom Minekonomiky Ukrainy №60 vid 02.03.2007 r. URL: me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id. 264
3. Mizhnarodni finansy: pidruchnyk / O. I. Rohach, A. S. Filipenko, T. S. Shemet, N. D. Amalian, S. Ya. Borynets; za red. O. I. Rohacha. Kyiv: Lybid, 2003. 784 s. 266
4. Niemets L. M., Silchenko Yu. Yu., Virchenko P. A. Ekonomichna i sotsialna heohrafiia Ukrainy. Navchalnyi posibnyk. Kharkiv, 2014. 265 s.

5. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 bereznia 2000 r. № 521 «Osnovni napriamy zabezpechennia kompleksnoho rozvytku malykh monofunktsionalnykh mist». Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2000. № 12. S. 112-119. 384
6. Rudenko V.P. Heohrafiia pryrodno-resursnoho potentsialu Ukrainy. Lviv: Svit, 1993. 237 s.
7. Uhoda mizh Uriadom Ukrainy ta Uriadom Slovatskoi Respubliky pro punkty propusku cherez spilnyi derzhavnyi kordon vid 21.02.1996 r. (zi zminamy vid 06.02.2015 r.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703_063
8. Shablii O.I. Suspilna heohrafiia: teoriia, istoriia, ukrainoznavchi studii. Lviv : LNU im. I.Franka, 2001. 744 s.

Надійшла до редколегії 21.07.2022
Прийнята до друку 12.08.2022

Наукове видання

ГЕОГРАФІЯ ТА ТУРИЗМ

Науковий журнал заснований у 2007 р.

Випуск 67

Лабораторія геоінформації та туризму
кафедри країнознавства та туризму
географічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Київ, проспект Глушкова, 2-а, к.318

Підписано до друку 1.09.2022. Формат 60x84/8 Папір офс.
Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний. Ум. – друк. арк.5,01.
Обл.- вид. арк. 5,1 Наклад 100. Замовлення № 01-0067.

Надруковано в ТОВ «Альфа-ПІК», м. Київ, вул. Антоновича 125А
Свідоцтво про реєстрацію ДК 1806

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26
тел./факс +380-3131-21109
Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua
E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua
Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: http://dspace.msu.edu.ua:8080
Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: http://msu.edu.ua/library/